

Anhörigomsorgens pris

**Vad innebär det att hjälpa en
gammal förälder?**

Petra Ulmanen, fil.dr, forskare
Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

De etablerade omsorgsfrågorna i svensk forskning, politik och praktik

Jämställdhet:
småbarns-
föräldrar

Medelålders
barn till äldre
som behöver
omsorg

Anhörig-
omsorg:
äldre makar

”Skaffa mamma jobb och göra pappa med barn”: särbeskattning, föräldraförsäkring, barnomsorg

Anhörigstöd, Socialtjänstlagen, anhörigkonsulenter, ”pratstöd”

- Att ge anhörigomsorg i förvärvsaktiv ålder: att kombinera omsorgsgivande och förvärvsarbete
- Jämställdhetspolitikens och äldreomsorgspolitikens blinda fläck
- Hemtjänst och äldreboende: det viktigaste anhörigstödet, men har inte definierats så

Omsorg – mångtydigt både som begrepp och fenomen

- Både relation/känsla och aktivitet/arbete
- Känslor och relation: orsak till eller resultat av omsorgsgivande
- Orsak för anhöriga: vilja återgälda, kärlek, plikt, tillgänglighet, moraliskt rätt, inget val
- Resultat för anhöriga: tillfredsställelse, stress, trötthet, förändrad relation på gott och ont
- Anhörigomsorgens ideal: så frivilligt som möjligt från båda parter
- Omsorgsarbete vs personlig service: samma uppgifter, beroende är skillnaden (Waerness)
- Praktisk, känslomässig och intellektuell verksamhet: använda händer, hjärta och hjärna

Omsorg som arbete

Vem utför?

1. Familj/anhöriga
2. Det offentliga
3. Marknaden
4. Frivilligsektorn

Vem betalar?

1. Oavlönat
2. Offentligt finansierat
3. Privat finansierat
(vitt eller svart)

- Utveckling sedan 1980-talet:

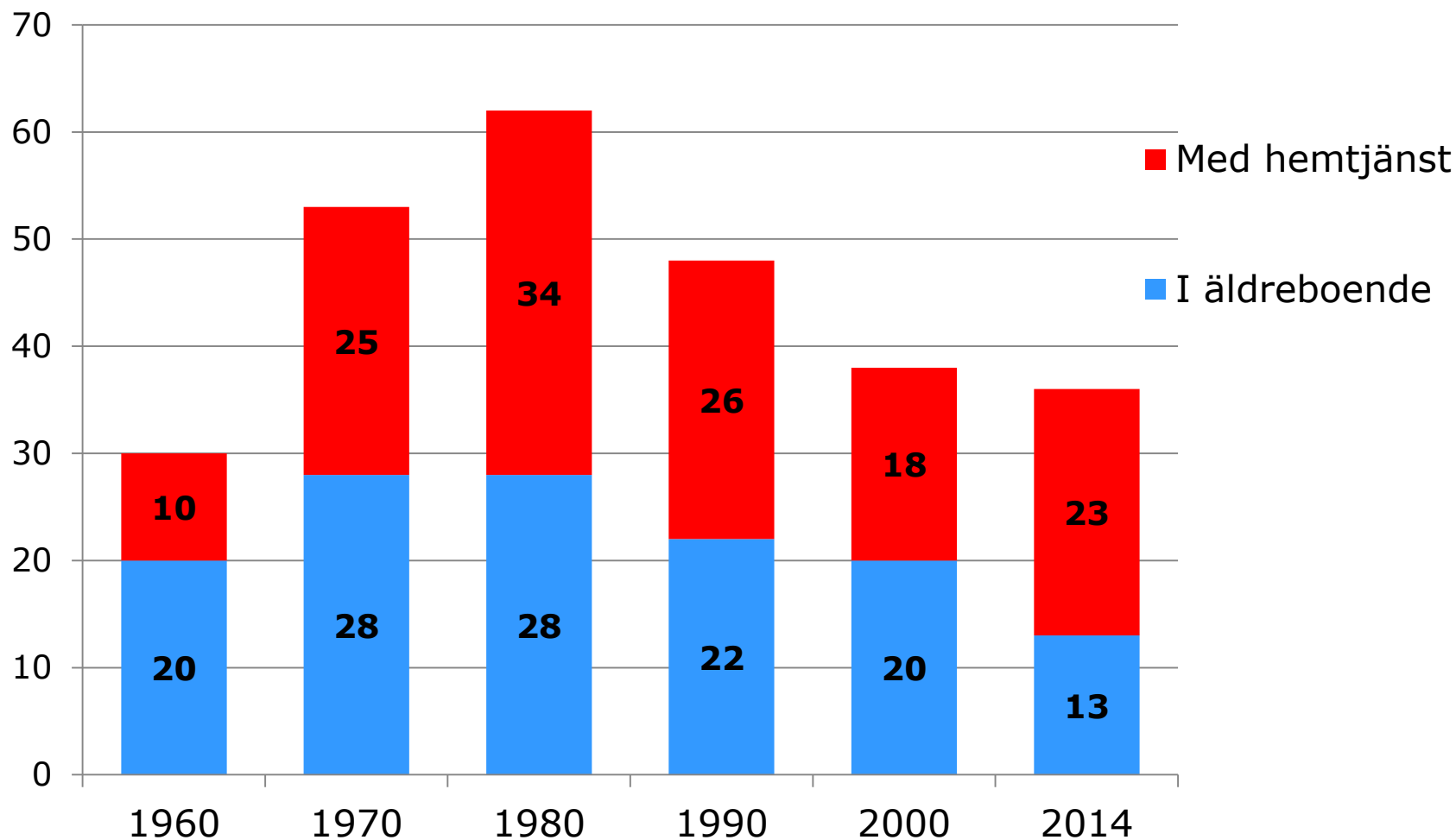
Det offentliga gör mindre, anhöriga gör mer, fler köper privata tjänster. Det betalda omsorgsarbetet har minskat, det obetalda har ökat. Tillgång på anhöriga och plånbokens tjocklek mer avgörande.

- Är anhörigomsorg per definition gratis? Omsorgsarbete utfört utan betalning kan ändå ha ett pris
- Anhörigomsorgens pris: negativa konsekvenser för välbefinnande, arbete och ekonomi

Vilka påverkas mest av förändringar i äldreomsorgen?

- Ca 70% av de som får äldreomsorg är kvinnor
- Kvinnor ger ca 70% av anhörigomsorgen för äldre
- Ca 90% av personalen inom äldreomsorgen är kvinnor
- Varför?

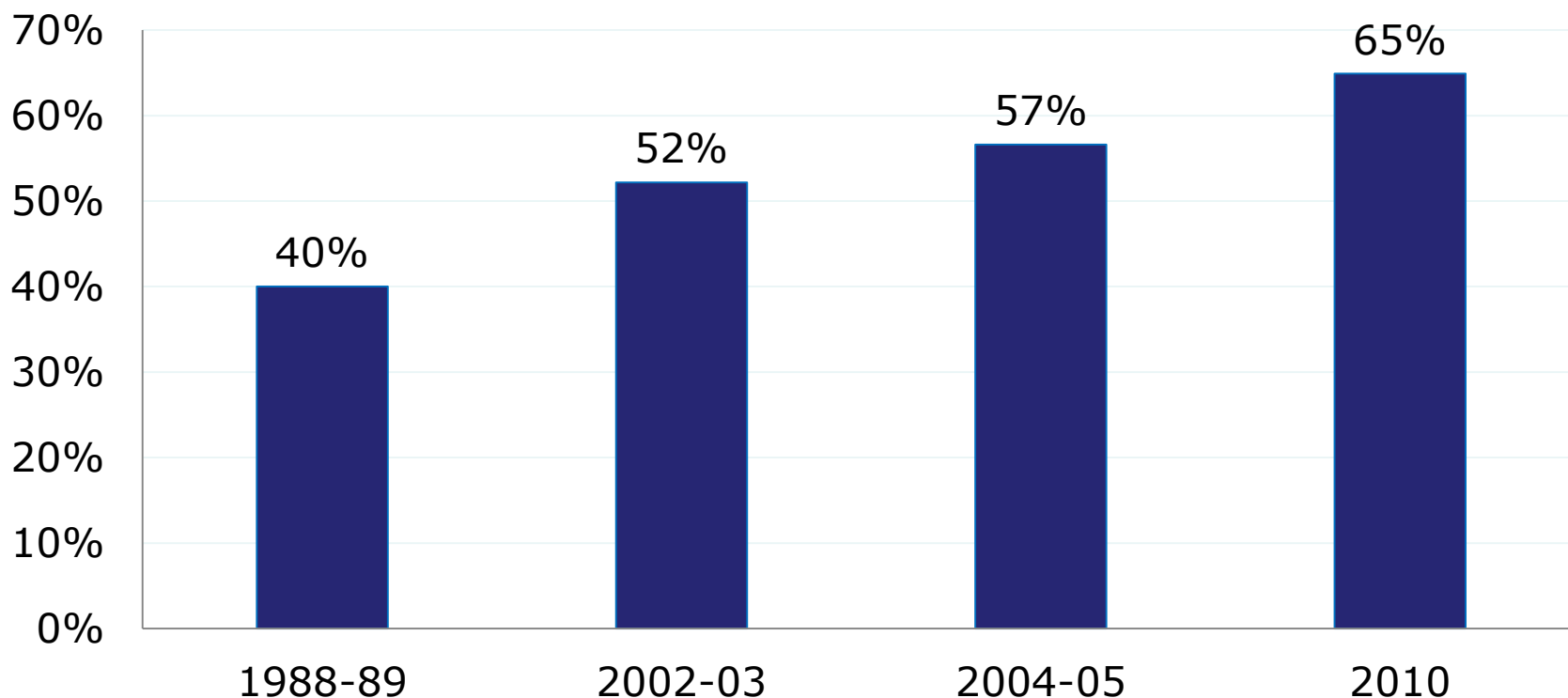
Äldreomsorg i relation till antalet 80 år+ i befolkningen

Var 4:e plats på äldreboende har försvunnit sedan år 2000. Ökad hemtjänst har bara delvis kompenserat för minskningen (Szebehely & Ulmanen 2012).

Ökning av anhörigomsorg

Hemmaboende äldre (75+) med omsorgsbehov: andel som får hjälp av anhöriga/vänner som de inte bor med, 1988-2010

Källa: SCB: Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) (Lorentzi 2011).

Klass och kön: nya trender på 2000-talet

- 1990-tal hemtjänst minskade: anhörigomsorg ökade främst bland lågutbildade äldre, högutbildade köpte privat hjälp
- För ensamboende äldre: enbart döttrars hjälp ökade
- 2000-tal äldreboenden minskar: anhörigomsorg ökar i alla sociala grupper
- Både döttrars och söners hjälp ökar
- Fortfarande: anhörighjälp mycket vanligare bland lågutbildade äldre och fler får hjälp av döttrar än söner
- Fortfarande: privat köpt hjälp mycket vanligare bland högutbildade äldre

Källa: Analys av SCB:s ULF 2002/2003-2009/2010, Ulmanen & Szebehely (2015).

Slutsats: ett nytt omsorgslandskap har vuxit fram

- Äldreboendeminskningen så stor att "alla krafter måste till": döttrar, söner, övriga släktingar och vänner, hemtjänst, privata tjänster
- Fortsatt återföring av offentligt ansvar på 2000-talet med nya köns- och klassmönster: även högutbildade äldre och deras söner

Påtvingad anhörigomsorg?

- Bara 1 av 10 äldre föredrar hjälp av barnen och andra närstående utanför hushållet med städning eller tvätt
- Ännu färre föredrar motsvarande hjälp med bad eller dusch
- De flesta föredrar hemtjänst (ca 50%) eller hjälp av maka/make (ca 30%)
- Anhöriga ger 2/3 av all omsorg till äldre, det offentliga ger 1/3
- Slutsats: många äldre får mycket mer hjälp av närstående utanför hushållet än som önskar det

Uppgifterna gäller år 2000. Källor: Szebehely 2005; Szebehely & Trydegård 2007; Sundström, Johansson & Hassing 2003.

Klyftan mellan varifrån man vill ha sin omsorg och varifrån man får den är störst för kvinnor

- Hälften av de äldre kvinnor som behöver hjälp med att tvätta får den hjälpen av en dotter/närstående, trots att bara var tionde vill ha det.
- Nästan en tredjedel av de äldre kvinnor som behöver hjälp med att bada eller duscha får den hjälpen av en dotter/närstående, trots att bara 7% vill ha det.

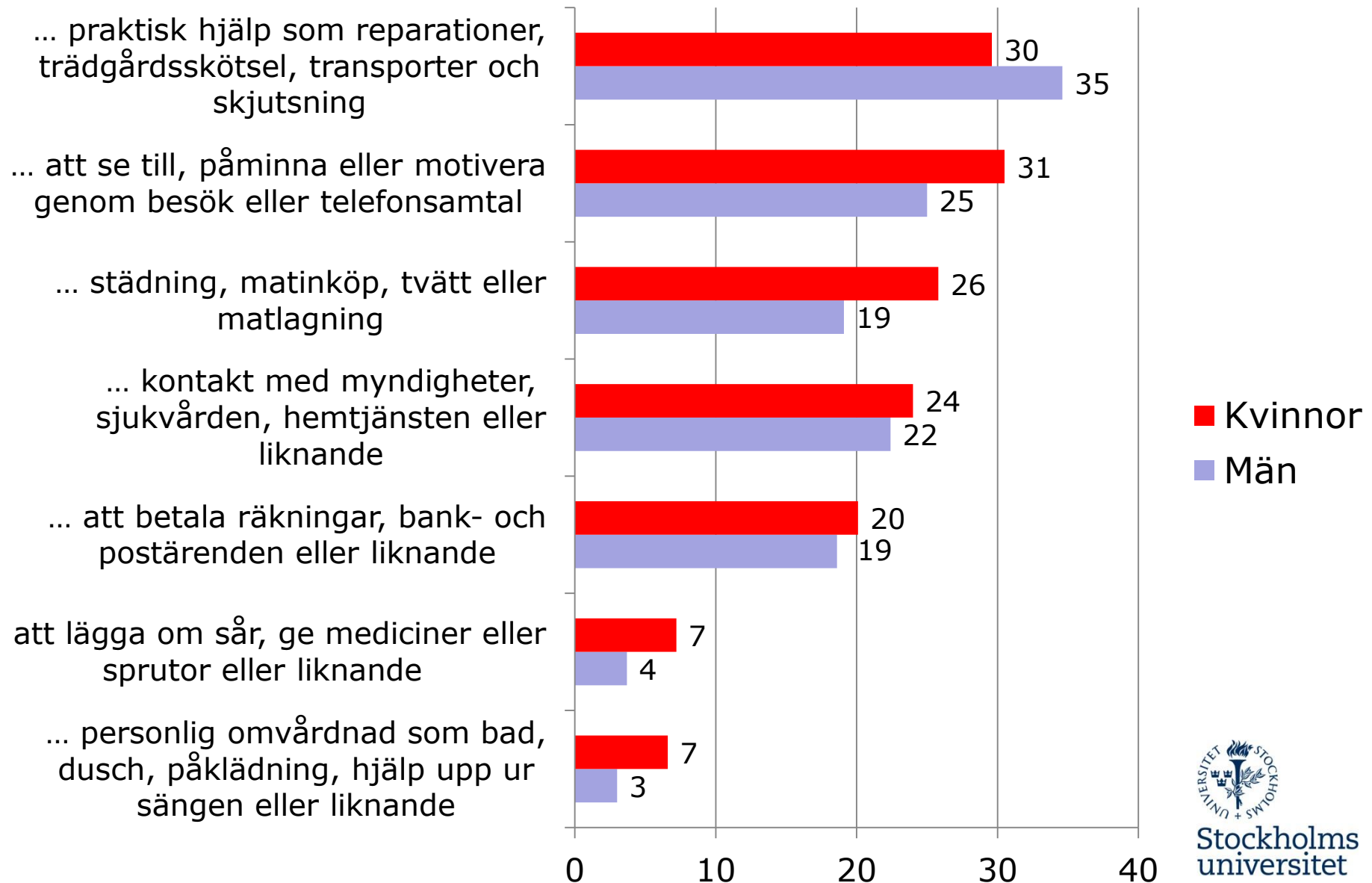
Uppgifterna gäller år 2000. Källa: Szebehely i SOU 2005:66.

Vår anhörigenkät

- Att ge anhörigomsorg i medelåldern: hur påverkar det välbefinnande, vardagsliv, arbetsliv och ekonomi?
- Enkät 2013 besvarad av 3 630 personer 45-66 år (61% svarsfrekvens)
- "Brukar du hjälpa någon familjemedlem, släkting, vän eller granne som behöver hjälp pga hög ålder, funktionshinder eller sjukdom? Brukar du hjälpa till med..."

Källa: Szebehely, Ulmanen & Sand (2014)

Andel (%) av befolkningen 45-66 år som hjälper en äldre, sjuk eller funktionsnedsatt närstående med...

Omsorgsgivandets omfattning

- Lika vanligt bland kvinnor och män att ge anhörigomsorg i medelåldern: 42% minst en gång i månaden
- Kvinnor ger 5,4 tim/v, män 3,8 tim/v
- 15% av kvinnorna och 10% av männen hjälper varje dag

Anhörigomsorg påverkar särskilt kvinnors välbefinnande, arbete och ekonomi

42% av både kvinnor och män hjälper minst en gång i månaden, kvinnor mer än män. Av dessa uppger:

- 52% av kvinnorna och 29% av männen att anhörigomsorgen medfört **psykiska påfrestningar**
- Omkring 40% av kvinnorna och 22% av männen att de fått svårt att **hinna med fritidsaktiviteter** och **umgås med vänner**
- 30% av kvinnorna och 15% av männen att de har **svårt att fokusera på jobbet**
- 13% av kvinnorna och 8% av männen att de har **minskat sin arbetstid, sagt upp sig från arbetet eller gått i pension tidigare än planerat** pga anhörigomsorg
- 16% av kvinnorna och 11% av männen har fått **minskade inkomster** pga anhörigomsorg

- **92 000 kvinnor** och **52 000 män** i den medelålders befolkningen har minskat sin arbetstid, sagt upp sig från arbetet eller gått i pension tidigare pga anhörigomsorg
- **114 000 kvinnor** och **75 000 män** har fått minskade inkomster pga anhörigomsorg
- Ju mer man hjälper, desto större risk för påverkan
- Men kvinnor är mer påverkade än män oavsett omsorgens omfattning

Omsorgsgivande i medelåldern i olika relationer

- Ger omsorg till sin partner: 2% av befolkningen, 13 tim/v
- Ger omsorg till sitt barn: 3% av befolkningen, 9 tim/v
- Ger omsorg till sin förälder: 25% av befolkningen, 4 tim/v
- Små grupper ger omsorg till sin partner eller sitt barn med funktionsnedsättning eller långvarig sjukdom, ger fler timmar, kvinnor mycket mer än män, drabbas oftare negativt
- 3 av 4 omsorgsgivare hjälper sin förälder, ger färre timmar, jämnare könsfördelning, drabbas mer sällan negativt

Analys av kvinnors och mäns hjälp till sina gamla föräldrar

- Resultat som går emot all tidigare forskning!
- **Lika vanligt** för kvinnor och män i medelåldern att hjälpa en gammal förälder
- Döttrar och söner **ger lika mycket hjälp**
- **Lika vanligt** bland döttrar och söner att ha gått ner i arbetstid pga omsorgsgivande: 7%
- **Lika vanligt** bland döttrar och söner att ha sagt upp sig pga omsorgsgivande: ca 1%

Trots jämn könsfördelning av omsorgsgivande: vanligare att döttrars välbefinnande och förvärvsarbete påverkas

- **Psykiska påfrestningar:** 48% av döttrarna, 28% av sönerna
- **Svårt att fokusera på jobbet:** 27% av döttrarna, 16% av sönerna
- **Har gått i pension tidigare än planerat pga omsorgsgivandet:** 2,2% av döttrarna och 0,5% av sönerna

Ger verkligen döttrar och söner lika mycket omsorg? Varför är i så fall döttrar mer utsatta?

- Vår tidigare studie: blivit vanligare bland söner att ge omsorg, men fortfarande vanligast bland döttrarna (Ulmanen & Szebehely 2015)
- Mer konkret och specifikt sätt att fråga utifrån flera olika uppgifter synliggör mer av mäns insatser?
- Känslomässigt stöd en kvinnodominerad hjälpuppgift. Att inte fråga efter det döljer en del av främst kvinnors insatser?
- Kvinnor underskattar sina hjälptimmar mer än män i tidigare studier, även här?
- Olika livsvillkor: kvinnors sämre arbetsvillkor och större ansvar för hem och barn innebär större total belastning?
- Större lyhördhet och ansvarstagande för anhörigas välbefinnande?
Mer tankemöda och oro gör det svårare fokusera på arbetet?

En förklaring: döttrar och söner hjälper med olika saker

- Vanligare bland söner **enbart ge olika former av praktisk hjälp** (hushållsarbete, reparationer, skjutsning, bank- och postärenden)
- Få hjälptimmar, funktionsnedsättning inte nödvändigtvis stor
- Vanligare bland döttrar ge **kroppsnära omsorg**, ofta tillsammans med andra hjälpuppgifter
- Många hjälptimmar, omfattande funktionsnedsättning

Både hur mycket man hjälper och vad man hjälper med har betydelse för utsattheten

- För båda könen: ju mer krävande uppgifter, desto större risk påverkas
- **Kroppsnära omsorg**: högre risk för både döttrar och söner att välbefinnande och arbetsliv påverkas
- Samtidigt påverkas döttrar och söner olika även när de ger samma typ av omsorg, oberoende av omsorgens omfattning
- **Organisatorisk omsorg** (sköta vård- och myndighetskontakter): högre risk enbart för döttrar att välbefinnande och arbetsliv påverkas

Alla referenser finns i:

Ulmanen (2015a) *Omsorgens pris i åtstramningstid. Anhörigomsorg för äldre ur ett könsperspektiv* (Ak.avh.). Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Publicerade analyser av anhörigenkäten

Szebehely, Ulmanen & Sand (2014) *Att ge omsorg mitt i livet: hur påverkar det arbete och försörjning?* (Arbetsrapport 2014:1)

Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Szebehely (2014) *Anhörigomsorg, förvärvsarbete och försörjning*. I

Boye & Neramo (Red.) *Lönsamt arbete*. Delegationen för Jämställdhet i arbetslivet, SOU 2014:28.

Ulmanen (2015a) *Omsorgens pris i åtstramningstid. Anhörigomsorg för äldre ur ett könsperspektiv* (Ak.avh.). Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Ulmanen (2015b) *Kvinnors och mäns hjälp till sina gamla föräldrar: Innehåll, omfattning och konsekvenser*. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 22(2), 111-132.